

มูลเหตุแห่งการสร้างวัดในประเทศไทย
พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระดำรงราชานุภาพ
ทรงเสด็จเป็นปาฐกถา ที่สำนักคณาจารย์สมาคม
เมื่อวันที่ ๒๔ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๗๑

พิมพ์แจกในงานพระกฐินพระราชทาน
พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระดำรงราชานุภาพ
ที่วัดสุทัศน์เทพวราราม

พ.ศ. ๒๔๗๑

สารบาฬ

- ๑ ว่าด้วยเหตุที่จะเสด็จปาฐกถาเรื่องนั้น หน้า ๑
- ๒ ว่าด้วยพระรัตนตรัยอันเป็นหลักพทธศาสนา „ ๒
- ๓ ว่าด้วยประวัติการสร้างพทธเจดีย์และ
อนุสาวรีย์เจดีย์ „ ๕
- ว่าด้วยประวัติการสืบทอดพระธรรมวินัย „ ๖
- ว่าด้วยประวัติพระสงฆ์ „ ๗
- ว่าด้วยสำนักสงฆ์ครวงพทธกาลและต่อมา „ ๑๐
- ๔ ว่าด้วยพระพทธศาสนามาประดิษฐาน
ในประเทศไทย „ ๑๓
- ว่าด้วยลทธิและวัตถุสถานของพวกมหายาน
และหินยาน „ ๑๒
- ๕ ว่าด้วยการสร้างวัดในสมัยศรีวิชัย „ ๑๕
- ๖ ว่าด้วยการสร้างวัดในสมัยทวาราวดี „ ๑๗

- ๗ ว่าด้วยการสร้างวัดสมัยเมอริย
ลทธิลังกาวงศ์ หน้า ๒๑
- เทียบสังฆกรรมกับสมาคมในปัจจุบัน
ว่าด้วยลักษณะสร้างวัดในสมัยลพบุรี
สมัยเชียงแสน และสมัยสุโขทัย ,, ๒๑
- ๘ ว่าด้วยลักษณะสร้างวัด ในสมัยศรีอยุธยา ,, ๒๒
- ๙ ว่าด้วยลักษณะสร้างวัดในสมัย
กรุงรัตนโกสินทร์ ,, ๒๘
- ๑๐ ว่าด้วยลักษณะสร้างวัดในสมัย
กรุงรัตนโกสินทร์ ซึ่งเริ่มด้วยสร้าง
สำนักสงฆ์ก่อน ,, ๓๐
- ๑๑ ว่าด้วยเหตุอันเป็นมูลชื่อของวัด ,, ๓๑
- ๑๒ ว่าด้วยการบำรุงรักษาวัด ,, ๓๒
- ๑๓ ว่าด้วยคตินิยมการสร้างวัดในปัจจุบัน ,, ๓๘

มูลเหตุแห่งการสร้างวัดในประเทศไทย

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระดำรงราชานุภาพ

ทรงแสดงเป็นปาฐกถา ที่สามัคยาจารย์

เมื่อวันที่ ๒๔ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๗๑

๑ เมื่อข้าพเจ้ามาแสดงปาฐกถาในสามัคยาจารย์
สถานคราวก่อน ได้แสดงลักษณะการปกครองประเทศ
สยามแต่โบราณ ปาฐกถานั้นข้างตอนท้ายกล่าวถึง
ประเพณีการปกครองคณะสงฆ์ ข้าพเจ้าได้คิดว่าใครจะ
แสดงถึงเรื่องสร้างวัดด้วย แต่ในเวลานั้นยังไม่สะดวก
ใจ ด้วยมีข้อสงสัยในมูลเหตุแห่งการสร้างวัดอยู่บ้างข้อ
คิดค้นหาอธิบายยังไม่ได้ จึงต้องระงับไว้ ครั้นถึง
ระดแล้งเมื่อตอนปลายขทลวงมา ข้าพเจ้าได้มีโอกาส
ขึ้นไปถึงเมืองสุวรรณคโลก เมืองสโขทัย อีกครั้งหนึ่ง
นับเป็นครั้งที่ ๓ ไปคราวนี้ประจวบเวลาเขาถางที่
โบราณสถานต่าง ๆ ไว้กันอย่างเกลี้ยงเกลาตั้งแต่เตรียม

รัชเสด็จ ฯ อาจารย์ตรวจตราพิจารณาได้ถนัดกว่าเมื่อไป
 แต่หนหลัง เป็นเหตุให้เข้าใจว่าได้ความรู้ข้อซึ่งยัง
 สงสัยอยู่แต่ก่อน พอจะประกอบอธิบายมูลเหตุแห่ง
 การสร้างวัดในประเทศสยามได้ตลอดเรื่อง คิดว่าจะ
 แต่งหนังสือแสดงเรื่องนเสนอกต่อเพื่อนนักเรียนโบราณคดี
 ก็พอพระองค์เจ้าธำมรงค์เสด็จมาชวนข้าพเจ้าให้แสดง
 ปาฐกถาที่สามัคยาจารย์ในบ้นอก เห็นเป็นโอกาสอัน
 สมควรจึงได้นำเรื่องสร้างวัดในประเทศสยามมาแสดง
 เป็นปาฐกถาให้ท่านทั้งหลายฟังในวันนั้น.

๒ ตามตำนานของพระพุทธศาสนา ว่าในสมัย
 พุทธกาล เมื่อสมเด็จพระสักกยมุนีศรีสรรเพชญ์พุทธเจ้า
 ประกาศพระพุทธศาสนาแล้วทรงส่งสอนเวไนยสัตว์ใน
 มัชฌิมประเทศอยู่นั้น ผู้ทอพระพุทธศาสนานับถือ
 วัดทุกที่ ๓ ว่าเป็นหลักของพระศาสนา คือ “พระ
 พุทธเจ้า” ๑ “พระธรรม” ๑ และ “พระสงฆ์” ๑
 เพราะวัดทุกที่ ๓ ประกอบกัน ถ้าขาดแต่อย่างหนึ่ง

อย่างใดก็ไม่มีพระพุทธรูปศาสนาใด พระพุทธรูปเจ้าเป็นผู้
 ตรัสรู้พระธรรมนำมาสั่งสอนแก่คนทั้งหลาย ถ้าไม่มีพระ
 พุทธรูป ก็ไม่มีใครพบพระธรรม หรือแม่ในขุขุขุขุ
 ถ้าหากคนล้มพระพุทธรูปเสีย พระธรรมก็จะตกต่ำไม่เป็น
 ศาสนา ถ้าหากไม่มีพระธรรม พระพุทธรูปก็ไม่เป็น
 ใด หรือแม่ในขุขุขุขุถ้าหากคนเลิกนับถือพระธรรมเสีย
 พุทธเจดีย์ทั้งหลายก็จะกลายเป็นอย่างศาลเจ้า พระสงฆ์
 ก็จะผิดกับบุคคลสามัญ เพียงที่มุ่งห่มผ้าเหลืองหาเป็น
 ศาสนาใหม่ ถ้าขาดพระสงฆ์ พระพุทธรูปตรัสรู้พระธรรม
 ก็จะไต่ประโยชน์แต่พระองค์ ไม่สามารถจะประกาศ
 ตั้งศาสนาให้เป็นประโยชน์แก่เวไนยสัตว์ทั้งหลาย หรือ
 ถ้าอย่างทุกวันนี้ ถ้าไม่มีพระสงฆ์รักษาพระศาสนา
 สืบมาแล้ว ชาวเราก็จะหารู้จักพระพุทธรูปศาสนาไม่ วัตถุประสงค์
 ทั้ง ๓ ข้อยกกันตั้งกล่าวมา จึงเรียกรวมกันว่า “พระ
 ไตรสรณคัมภ” แปลว่าวัตถุที่ควรระลึกถึง ๓ อย่าง หรือ
 เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “พระรัตนตรัย” แปลว่า

โดยประณตบรรจง เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จเข้าพระนิพพาน
 ถวายพระเพลิงพระพุทธสรีระแล้ว กษัตริย์แลมหา
 พราหมณ์ในเมืองต่าง ๆ ซึ่งนับถือพระพุทธเจ้า
 ขอแบ่งพระบรมธาตุไปสร้างพระสถูปบรรจุไว้ ให้มหาชน
 ในเมืองของตนสักการบูชา ๘ แห่งด้วยกัน ครั้นต่อมา
 เมื่อถึงสมัยพระเจ้าอโศกได้เป็นพระเจ้านครราชสีมา ทรง
 เลื่อมใสทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา ให้รุ่งเรืองแพร่หลาย
 ในอินเดียตลอดจนถึงนานาประเทศ พระเจ้าอโศก
 มหาราช ให้รวบรวมพระบรมธาตุมาจากที่ซึ่งบรรจุไว้แต่
 เดิม เอามาแบ่งเป็นส่วนละน้อย ๆ แจกประทานไป
 ให้สร้างพระสถูปบรรจุไว้เป็นที่สักการบูชาตามบรรดา
 บ้านเมืองและประเทศที่นับถือพุทธศาสนา ในตำนาน
 กล่าวว่างถึง ๘๔,๐๐๐ แห่ง ซึ่งควรสันนิษฐานแต่ว่า
 มากจนนับไม่ถ้วนว่ากแห่ง และพึงสันนิษฐานได้
 ต่อไป ว่าเมื่อเกิดมีพระเจดีย์ที่ประดิษฐานพระบรม
 ธาตุของพระพุทธเจ้าสร้างขณะใดแห่งใด ที่แห่งนั้น

พวกพทธศาสนิกชนก็ย่อมพากันไปสักการบูชา และ
 ช่วยกันพทักษ์รักษาอยู่เนืองนิจ ทั้งมีผลเลื่อมใสศรัทธา
 ก่อสร้างเครื่องอุปการณต่าง ๆ เพิ่มพูนขนตามกำลังของ
 ประชมนขณะแห่งนั้น ๆ จึงเริ่มเกิดวคชขณะต่าง ๆ
 ควบประการฉะนี้ วัตถุประสงค์ที่ปรากฏในประเทศ
 สยามนี้ เช่นพระปฐมเจดีย์เป็นต้นกเกิดมีขึ้น โดย
 ปรียายอย่างแสดงมา.

ส่วนประวัติของพระธรรมนนี้ เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จ
 คยชนธิปรินิพพานแล้ว พระสงฆ์พทธสาวกที่เป็นผู้ใหญ่
 ชวนกันประชุมทำการ “สังคายนา” รวบรวมร้อย
 กรองพระวินยและพระธรรมซึ่งพระพุทธเจ้าได้ทรงบัญญัติ
 ตรัสสอน ที่อนันตราชำไว้แล้วสังสอนสานศิษย์ให้
 ทรงจำตอกันมา กแต่การรักษพระธรรมนนี้ เพราะ
 ชนเดิมใช้วิธีท่องจำได้จดลงเป็นควอักษร ท่านผู้เป็น
 พทธสาวกได้เคยฟังพระพุทธเจ้าทรงสังสอนยอมเข้าใจ
 พระบรมพทธาธิบายอยู่ การท่องจำและสวดสวธยาย

พระธรรมวินัย เช่นแต่เหมือนอย่างจำหวงชอไว้มให้ลม
 ครั้นจำเนียรกาลนานมาเมื่อท่านผู้เคยเป็นพุทธสาวกหมด
 ทั่วไป พระสงฆ์ชั้นสาณคิษย์ได้เป็นคณาจารย์สั่งสอน
 สืบต่อกันหลายชั่วบรมมา ความเข้าใจอธิบายพระธรรม
 วินัยก็เกิดแตกต่างกัน ได้ประชุมสงฆ์ทำสังคายนา
 อีกครั้งหนึ่ง ความเห็นก็ไม่ปรองดองกันได้ พระสงฆ์
 ในอินเดียจึงเกิดถกเถียงต่างกันเป็น ๒ จำพวก คติของ
 จำพวกหนึ่งได้นามว่า “เถรวาท” คือถกเถียงแต่ทงเชื่อ
 ว่าพระเถระผู้เป็นพุทธสาวกได้ทำสังคายนาเมื่อครั้งแรก
 ไม่ยอมถกอธิบายของคณาจารย์ในชั้นหลัง คติของอีก
 จำพวกหนึ่งได้นามว่า “อักษริยวาท” คือถกทั้งลทธิ
 เกิมและอธิบายของอาจารย์ ด้วยพระสงฆ์จำพวกหลังมี
 หลายนคนจะจำนวนมากกว่าพวกก่อน จึงได้นามว่า “มหา
 สังฆิกะ” อีกอย่างหนึ่ง เมื่อพระเจ้าอโศกมหาราช
 ทรงอุปถัมภ์บำรุงพระพุทธศาสนานั้น ทรงเลื่อมใส
 พระสงฆ์ที่ถกเถียงเถรวาท มีพระราชประสงค์จะกำจัด

พวกถอลัทธิดาจารย์วาทเสย แต่กำจักไม่ไต่ห่มตควยมี
 มากนัก พระเจ้าอโคกจึงให้ประสมสงฆ์ทำสังคายนา
 พระธรรมวินัยตามลัทธิดาวาทอีกครั้ง ๑ นับเป็นครั้ง
 ที่ ๓ ซึ่งพระสงฆ์ต้องบ่นทรงจำไว้ในภาษาบาลี ครั้น
 เมื่อล่วงรัชสมัยของพระเจ้าอโคกมหाराชมาประมาณ
 ๒๐๐ ปี มีพระเจ้าแผ่นดินครองนครราชรัฐข้างฝ่ายเหนือ
 แห่งประเทศอินเดีย ทรงพระนามว่าพระเจ้ากนิษกะได้
 เป็นพระเจ้ราชาธิราช แลอุปถัมภ์บำรุงพระพุทธศาสนา
 คล้ายกับพระเจ้าอโคกมหाराช แต่ไปทรงเลื่อมใส
 พระสงฆ์ซึ่งถอลัทธิดาจารย์วาท ให้สมนสมสงฆ์ทำสังคา
 ยนาพระธรรมวินัยอีกครั้ง ๑ แลให้แปลงพระธรรม
 วินัยจากภาษาบาลีเป็นภาษาสันสกฤตด้วย การถอ
 พระพุทธศาสนาในอินเดียจึงแยกกันเป็น ๒ ลัทธิดีคตชาติ
 แต่นั้นมา ลัทธิตั้งเกิดขนทางฝ่ายเหนือไต้นามว่า
 “มหายาน” ถอลัทธิดาจารย์วาท และรักษาพระ
 ธรรมวินัยไว้เป็นภาษาสันสกฤต ลัทธิตั้งเกิดขน

ข้างฝ่ายใดใต้นามว่า “สาวกยาน” หรือ “หินยาน”
 ถอลทศอย่างครึ่งพระเจ้าอโคก และครึ่งรักษาพระธรรม
 วินัยมาในภาษาบาลี ครั้นต่อมาพระสงฆ์ทั้ง ๒ จำพวก
 ต่างเขียนพระธรรมวินัยลงเป็นตวอักษรจิตเป็น ๓ บัญก
 คือพระวินัย พระสูตร และพระปฐมัตถ์ เรียกรวมกันว่า
 “พระไตรปิฎก” มีทั้งเป็นภาษาสันสกฤตแลภาษาบาลี
 สืบมา.

ประวัติส่วนพระสงฆ์นั้น เมื่อครั้งพุทธกาลบรรดาผู้
 ที่บวชเป็นพระภิกษุสงฆ์ล้วนจำนงจะบวชอยู่จนตลอดชีวิต
 ทั้งนี้ ที่ประสงค์จะออกบวชแต่ชั่วคราวหาไม่ การที่
 สักหาลาปรตในชั้นพุทธกาลล้วนแต่ด้วยเกิดเหตุให้จำเป็น
 นาน ๆ จึงมีสักครั้งหนึ่ง วัตถุประสงค์ของพระสงฆ์ใน
 ครึ่งพุทธกาลนั้นก่อนวัดตามพุทธประเพณี คือไม่อยู่
 ประจำณะที่แห่งหนึ่งแห่งใด ในระคแล้งเวลาเดินทางได้
 สักอภักชวนกันแยกย้ายไปเที่ยวสั่งสอนพระพุทธศาสนา
 ตามบ้านเมืองน้อยใหญ่ หรือมีคณะนวก์หลักไปเที่ยว

หาที่สังกัด ข้าพเจ้ายุบยั้งสนาญาณชำระจิตของตนให้ผ่องใส
 พนักเกล้า ต่อถึงระตูปนจะเดินทางไม่ได้สักวาท จึงรวมกัน
 เข้าวิสาสาหยตพักอยู่ในบ้านในเมืองจนกว่าจะถึงระตูลั้ง
 ก็เที่ยวไปใหม่ อาศัยประเพณีเช่นว่ามา จึงมีผู้ศรัทธา
 ถวายที่ "อาราม" (แปลว่าสวน) เช่นที่เรียกว่า
 "เชตวนาราม" และ "บพพาราม" เป็นต้น ให้เป็น
 ที่ประทับของพระพุทธเจ้าและเหล่าพระสงฆ์พุทธสาวก
 สำหรับจะได้ขบขังอยู่ในบ้านเมืองเมื่อระตูปน หาเป็น
 ที่อยู่ประจำของพระสงฆ์เหมือนอย่างวัดในประเทศของเรา
 ทุกวันนี้ อนันตเป็นที่พระสงฆ์อยู่ประจำเกิดมีขึ้น
 ในอินเดียต่อขึ้นหลัง ว่าตามโบราณวัตถุที่ตรวจพบ มัก
 สร้างกุฏิสงฆ์ขึ้นในบริเวณมหาพุทธเจดีย์สถาน ดังเช่น
 ที่ในบริเวณพระธรรมิกเจดีย์ณะตำบลมฤคทายวันแขวง
 เมืองพาราณสี ซึ่งเป็นที่พระพุทธองค์ทรงเสด็จปฐม
 เทศน์วอนนเป็นต้น หรือมีฉะนันทาเป็นที่สำหรับข้าพเจ
 สมณธรรมไว้ในถ้ำ เช่นที่ถ้ำแอลลอร่า ในแขวงไซคา

รัชต์เป็นต้น ในที่เช่นกล่าวมามีรอยรากกฏและห้องที่
 สำนักสงฆ์ปรากฏอยู่เป็นอันมาก ในประเทศสยามนักม
 คล้ายกัน เช่นที่ลานพระปฐมเจดีย์ ข้าพเจ้าได้ลองให้
 ขุดเนินดินที่แห่งหนึ่งทรงมถนนวนาพระ กษยรากห้อง
 กฏพระสงฆ์แต่โบราณ ถ้าสำหรับยาเพ็ญสมณธรรมก็มี
 ในประเทศนี้ เช่นที่ถาเขางจังหวัดราชบุรี และถาคหา
 สวรรค ถาเขากทลในจังหวัดพทลงเป็นต้น ในอินเดีย
 มีพระสงฆ์อยู่รวมกันแต่โบราณอีกอย่างหนึ่ง (เห็น
 จะเกิดชนเมอชนเขยนพระไตรปิฎกลงเป็นตวอกษรแล้ว)
 เป็นทำนองมหาวิทยาลัยสำหรับเรียนธระในพระพุทธ
 ศาสนา เช่นที่เรียกว่าสำนัก นาลันทะ อยู่ในแขวงเมือง
 ปาตลยตรเป็นต้น ถงกระนั้นนักสนนษฐานว่าเป็นแต่ท
 พระสงฆ์อาศัยสำนักอยู่ชั่วคราวทุกแห่ง ที่จะอยู่ประจำ
 ในที่แห่งนั้นตั้งแต่บวช หรือว่ามาจากทอนแล้วเลยอยู่
 ประจำในที่แห่งนั้นจนตลอดอายุหาไม่ พระสงฆ์ยัง
 คงถือวคตปฏิบัติอย่างในครั้งพุทธกาล คือเทยวาริก

ไปเพื่อสอนพระพุทธศาสนา หรือแสวงหาโมกขธรรม

ไม่อยู่ประจำที่ต่อมาอีกช้านาน.

๔ การที่พระพุทธศาสนามาประดิษฐานยังประเทศ
สยามนมหลักฐานปรากฏว่ามาหลายคราว ชั้นเดิม

ประมาณว่าเมื่อก่อนพุทธศักราช ๕๐๐ ปี พวกชาว

มณฑลประเทศ (คืออินเดียตอนกลาง) ได้เชิญ

พระพุทธศาสนาแลทศหนยานอย่าง ครองสมัยพระเจ้าอโศก

มหาราชมาเป็นประถม ความชอบนี้ไว้ ได้ถวายภาษาที่

จารึกพระธรรม เช่นปรากฏอยู่ที่พระปฐมเจดีย์ใช้ภาษา

บาลี และเจดีย์วัดถุเช่นพระพุทธรูปและพระธรรมจักร

ก็เป็นแบบอย่างในมคธราชูอันเป็นที่ตั้งลัทธินั้น ต่อมา

เมื่อเกิดลัทธิมหายานขึ้นในคณธราชูเมื่อครั้งพระเจ้า

กนิษกะ แล้วเจริญแพร่หลายในอินเดียเมื่อราว พ.ศ. ๘๔๒

ก็มีพวกชาวอินเดียเชิญพระพุทธศาสนาอย่างลัทธิมหา

ยานมาสั่งสอนทางปรหมเทศเหล่านี้ มีหลักฐานปรากฏ

ว่าลัทธิมหายานเข้ามาสู่ประเทศสยาม ๒ ทาง คือมา

เคยถือพระพุทธศาสนาแต่ก่อน ก็ถูกพวกแขกอาหรับ
 มาบังคับชวนให้ไปเข้ารีตถือศาสนาอิสลามเสียโดยมาก
 ประเทศที่ถือพระพุทธศาสนาในแคว้นจึงยังเหลืออยู่แต่
 ประเทศลังกา พม่า มอญ ถอลทธิอย่างหินยาน ส่วน
 ประเทศสยามกับประเทศกัมพูชาถอลทธิอย่างมหายาน
 ต่างพวกต่างถือมาตามลำพังตน มาจนราว พ.ศ. ๑๖๕๖
 พระเจ้าปรีท กรมพหุมหาราชได้ครองประเทศลังกา
 ทรงทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาให้ประชุมพระสงฆ์ทำสังคา
 ขนาพระธรรมวินัยในภาษาบาลีตามลทธิหินยาน แล้วท
 การปกครองสงฆ์มณฑลให้ศึกษาพระธรรมวินัยเพื่องพ
 ขน เกียรติคุณอนันนเลื่องลือมาถึงประเทศทางนี้ มี
 พระภิกษุสงฆ์ทั้งเขมร ไทย มอญ พม่า พากันไป
 ศึกษาพระศาสนาในลังกาทวีป แล้วบวชแปลงเป็น
 ลังกาวงศ์ นำลทธิหินยานอย่างลังกามาประดิษฐานยัง
 ประเทศเดิมของตน ราว พ.ศ. ๑๘๐๐ แต่นั้นมา
 ประเทศสยามและกัมพูชาก็นับถือพระพุทธศาสนาอย่าง

ลตททหนยานล้งกาวงค์ กลบไซพระไตรปิฎกภาษาบาลี
 ใ้หลักพระธรรมวินัยสยมาจนทุกวันน.

๕ ไ้กล่าวถึงตำนานการทพระพทธศาสนา มา
 ประคิชฐานในประเทศสยามแล้ว ทนจะว่าถงเรื่อง
 สร้างวัดในประเทศสยามต่อไป มีความสำคัญขอ
 ซึงผู้แต่งหนังสือแต่โบราณมิใครจะเอาใจใส่ คอขอท
 มนุษย์พูดภาษาผิดกัน หนังสือแต่โบราณมักจะ
 สมมตว่ามนุษย์ แมจะต่างชาติต่างเมืองกันก็พูดเข้าใจ
 กันได้ จะยกพอเป็นตัวอย่าง ดังเช่นเรื่องตำนานว่า
 ทวยการทพระพทธศาสนา มาประคิชฐานในประเทศนี้ดัง
 ปรากฏอยู่ในหนังสือเรื่องสาสนวงศ์ กล่าววว่าเมื่อครั้ง
 พระเจ้าอโศก มหาราชให้เที่ยวสอนพระพทธศาสนาตาม
 นานาประเทศนั้น ทรงอาราธนาให้พระเถระ ๒ องค์
 ซอว่าพระโสณะองค์ ๑ พระอุตตระองค์ ๑ มาสอนพระ
 ศาสนาทวงประเทศเหล่านี้ พระเถระ ๒ องค์นั้น เมื่อมา
 ถงมาแสดกพรหมชาลสูตรแก่ชาวประเทศนี้ ก็พากัน

เลื่อมใสในพระพุทธศาสนา ขอนเมอมาคิดว่าพระเถระ
 ทั้ง ๒ ท่านเป็นชาวอินเดีย (อุปมาเหมือนอย่างแขก
 แรกเข้ามายังพทภาษาไทยไม่ได้) จะมาแสดงเทศนา
 แก่ชาวประเทศนี้ด้วยภาษาสันโด คิคคเท่านักจะเห็น
 ใ้ว่าเรื่องเช่นกล่าวในหนังสือศาสนวงศ์ไม่เป็นแก่นสาร
 ก็แต่หลักฐานมีอยู่อีกฝ่าย ๓ ด้วยโบราณวัตถุมีอยู่เป็น
 หลักฐาน ว่าชาวอินเดียได้มาสอนพระพุทธศาสนาใน
 ประเทศนี้แต่ในกาลไกลต่อสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช
 เช่นปรากฏอยู่ที่พระปฐมเจดีย์ถึงกล่าวแล้ว จึงนำ
 สันนิษฐานว่าเมื่อก่อนรัชสมัยของพระเจ้าอโศกนั้นจะมี
 พวกชาวอินเดียมาตั้งภูมิลำเนา หรือประกอบการค้าขาย
 อยู่ในประเทศสยามมานานอยู่แล้ว ทศทมาสอนพระพุทธ
 ศาสนา คงมาสอนพวกชาวอินเดียก่อน ด้วยพูดเข้าใจ
 ภาษากัน พวกชาวอินเดียเหล่านี้รู้ภาษาสยาม เมื่อ
 เลื่อมใสในพระพุทธศาสนาแล้วจึงสอนหรือเป็นล่ามในการ
 สอนพระพุทธศาสนาแก่พวกชาวสยามในสมัยนั้นต่อมา

ครั้นมีพุทธศาสนิกชนชนเป็นอันมากแล้ว จึงไปขอพระ
 บรมธาตุและคณะสงฆ์มาจากอินเดีย แล้วสร้างพุทธ
 เจดีย์ที่บรรพตพระบรมธาตุ และผู้ที่ศรัทธาจะบวชก็ขอ
 บวชอุปสมบทต่อพระสงฆ์ซึ่งมาจากอินเดีย จึงเกิดมี
 วัดแลมีสงฆ์มณฑลขึ้นในประเทศสยามด้วยประการฉะนี้
 ขึ้นเต็มพระพุทธรูปศาสนาคงจะรุ่งเรืองแต่ที่ ในบ้านเมืองก่อน
 แล้วจึงแผ่ออกไปถึงที่อื่น โดยลำดับ ด้วยเหตุนี้วัดในชั้น
 ตกต่ำบรรพตซึ่งยังปรากฏอยู่ จึงมักอยู่ในท้องที่อันเป็น
 เมืองเก่า และในเมืองอินเดียเป็นราชธานีโดยฉะเพาะ
 ห่างออกไปหาใคร่จะมีไม่ จะยกเป็นอุทธานรณดังเช่นที่
 เมืองนครปฐม นอกจากพระปฐมเจดีย์ยังปรากฏวัดซึ่ง
 มีพระเจดีย์ใหญ่ ๆ สร้างไว้ อีกหลายแห่ง ว่าแต่ที่พอจะ
 เห็นได้ง่าย ๆ ในเวลานี้ เช่นวัดพระงาม และวัดพระ
 ประโทนเป็นต้น ข้าพเจ้าได้เคยคิดสงสัยว่า พระปฐม
 เจดีย์นั้นเข่นที่สักการบูชาแทนพระพุทธรูปเจ้าอยู่แล้ว เหตุ

ไทจึงมีผู้สร้างพระเจดีย์องค์อื่น ๆ ต่อกออกไปในทโกฏิ ๆ
 กันแต่เพียงนั้น เมื่อไทตรวจติดตามเมืองอื่นประกอยกับ
 อ่านเรื่องตำนานพระพุทธศาสนาในอินเดีย จึงคิดเห็นว่า
 มูลเหตุที่สร้างวัดเห็นจะมีเป็น ๒ อย่างต่างกันตั้งแต่คก
 คาบรรพมา คือ อย่าง ๑ สร้างเป็นพุทธเจดีย์ทบรรพพระ
 บรมธาตุ ถือว่าเป็นหลักพระพุทธศาสนาในที่แห่ง
 นั้นอีกอย่าง ๑ นั้น คือในเวลาทำนผู้ทรงคุณธรรมใน
 พระศาสนา เช่นชนครบาอาจารย์ทนบถอกันว่าเป็นบรุษ
 พิเศษ ถึงมรณภาพลงเผาศพแล้วผู้ทนบถอกช่วยกันก่อ
 สถูปบรรจุอัฐิธาตุตามประเพณีในอินเดีย แต่อดีตให้เป็น
 เรือนพระพุทธศาสนาด้วย จึงไทเกิดมวัดอื่น ๆ อยู่ในท
 โกฏิ ๆ กัน วัด ๒ อย่างดังกล่าวมาเป็นต้นของเจตนาใน
 การสร้างวัดชนหลังสืบมา จะสมมติเรียกโดยย่อต่อไป
 ในอธิบายว่า วัดพุทธเจดีย์อย่าง ๑ วัดอนสาวรีย์อย่าง ๑
 วัดในสมัยทวาราวดี คือเมื่อเมืองนครปฐมเป็น
 ราชธานีของประเทศสยามนั้น คเหมิอนจะมีแต่พระ

21/04/2563

TUBC

เช่นที่เมืองไชยาเก่ามักทำเป็นรูปมณฑป ทำรูปพระ
 สถูปเจดีย์ เป็นยอดเช่นเดียวกับพวกมหายานสร้างทาง
 เกาะชวา สันนิษฐานว่ามาถึงสมัยชนน พระบรมธาตุ
 จะหายากกว่าแต่ก่อน ประกอบด้วยเกิดมีพระพุทธรูป
 แลรูปพระโพธิสัตว์สำหรับชากันแพร่หลาย จึงเปลี่ยน
 ความนิยมสร้างพระสถูปที่บรรจุพระบรมธาตุไปเป็นปราสาท
 และมณฑปที่ประดิษฐานพระพุทธรูปแลรูปพระโพธิสัตว์
 เป็นหลักสำหรับวัด นอกจากนั้นสังเกตดูไม่เห็นมีอินโด
 แปลก เป็นต้นว่าโบสถ์ก็ยังไม่ มี ด้วยพระสังฆมณฑล
 มหายานก็เห็นจะยังมีจำนวนน้อย เช่นเดียวกับพระสังฆ
 มณฑลลัทธินยานมาแต่ก่อน ถ้าจะผิดกันก็ขอวัดค
 ฎปฏิบัติไม่เสื่อมถาวรมเหมือนพวกพระสังฆมณฑลลัทธินยาน จึง
 เป็นเหตุให้มณฑลลัทธินยานมาก แต่มีหลักฐานปรากฏเป็นข้อ
 สำคัญอีกอย่าง ๑ ว่าการลัทธินยานในประเทศ
 นี้ แผลงกันไปเพียง เมืองสุวรรณโลกเป็นที่สุดข้างฝ่ายเหนือ
 แต่ในมณฑลพายัพพหามีเค้าเงื่อนว่าสาสนาลัทธินยาน

ไต่เคยไปตั้งไม้ คงถอลทถหนยานอย่างเคยวกยเมืออง
มอญเมือองพะม่า มาจนลทถลึงกาวงศเคยามาถง.

๗ วัตในประเทศสยามทกวนน เคียมลเกิตชนเค
เมือรบลทถพระพุททศาสนาหนยานอย่างลึงกาวงศมาถอม
หลายอย่าง อย่างหนงคอกลยสร้างพระสถูปทขรรจุพระ
บรมธาตเป็นหลกวัตตามเคม ทวยพวกลึงกาตงตำรว
พระธาต ว่าอาจจะรู ไต่ทวยลกษณะ และพงหาไต่ ใน
ลึงกาทวยป เป็นเหตุให้กลยหาพระบรมธาตไต่งายชนก
เกิตนิยมกันแพร่หลาย อิกอย่างหนงเกิตมไต่สถและม
พิททสมา เหตุทวยพระสงฆ์มหลายหมหลายคณะ
และถอลทถต่าง ๆ กัน เป็นชอริงเกยทจจะทาสงฆ์กรวม
ร่วมกัน ตรงนจะกล่าวความเป็นอธิบายแทรกกลยทวย
เรอสงฆ์กรวม ซึ่งนำพิศวงทวยเป็นอย่างเคยวกยการ
ตงสมาคมในบัจจุบันนหนเอง กล่าวคอบรรดาผู้ซึ่งไต่รบ
อุปสมบทเป็นพระภิกษุ นัยว่าเป็นสมาธิกในสงฆ์สมาคม
เมือจะทำการอนไต่ในนามของสงฆ์สมาคมทวยไป เช่น

ว่าจะรบผู้สมัครเข้าบวชเป็นพระภิกษุเป็นต้น ก็ต้อง
 ประชุมพระสงฆ์ทั้งหมดให้เลือกเหมือนอย่าง การเลือก
 สมาชิกแห่งสมาคมในบัจจุบันนี้ ต่อเห็นชอบพร้อมกันจึง
 รบได้ สังฆกรรมอย่างอื่นเช่นทำอโอบสถ หรือแม่จันรบ
 ก็จำเป็นต้องประชุมท่านเองเดียวกัน เมื่อมีจำนวนพระ
 ภิกษุสงฆ์มากข้นตั้งแต่ในครั้งพุทธกาล จะเรียกมา
 ประชุมพร้อมกันให้ ไต่หมดเป็นการลำบาก จึงได้เกิด
 กำหนดคัสมาเช่นเอาท้องที่อำเภอหนึ่งเป็นเขตต์ เวลา
 การประชุมก็เรียกแต่พระสงฆ์ซึ่งอยู่ในเขตต์อำเภอนั้น
 ประชุมพร้อมกัน พระสงฆ์ที่ไปอยู่ในอำเภออื่นใด ก็
 ประชุมพร้อมกันในอำเภออื่น ๆ ครั้นพระพุทธศาสนา
 รุ่งเรืองมีจำนวนพระสงฆ์มากข้น ก็ต้องร่นเขตต์คัสมาให้
 เล็กเข้าเพื่อสะดวกแก่การประชุม จนถึงกำหนดเขตต์
 คัสมาในวคือนหนึ่งอันเดียว สร้างโอบสถเป็นที่ทำสังฆกรรม
 ดังนี้ อีกอย่างหนึ่งก็ใช้ประเพณีสร้างสถูปบรรจุอัฐิธาตุ
 ผู้ทรงคุณธรรมในศาสนา ทงทเป็นบรรพชิตและที่ออก

ไปจนถึงคฤหสถมคณแก่พระศาสนา วัดโบราณใน
 ประเทศนั้นซึ่งสร้างในสมัยเมื่อแรกถอลทธิลังกาวงศ์ ก็
 มีมากอยู่ในที่อื่นเป็นเมืองใหญ่และเป็นราชธานี นับแต่
 ข้างเหนือลงมาเช่นเมืองเชียงใหม่ เมืองเชียงราย เมือง
 เชียงใหม่ เมืองสวรรคโลก เมืองสุโขทัย เมือง
 กำแพงเพชร เมืองลพบุรี พระนครศรีอยุธยา และเมือง
 นครศรีธรรมราช เหล่านี้เป็นสำคัญ ว่าถึงลักษณะวัด
 โบราณที่สร้างในสมัยนั้น พิเคราะห์ก็เห็นลักษณะเดียวกับ
 กบอย่างเดิม คือเป็นวัดพุทธเจดีย์อย่าง ๑ วัดอนสาวรีย์
 อย่าง ๑ ต่อมาวัดจึงมีโบสถ์ ชั้นแรกมักทำเป็นหลัง
 เล็ก ๆ เหมือนอย่างว่าอาศัยปลูกไว้ในที่ซึ่งไม่กีดขวาง
 สิ่งสำคัญของวัดมีแต่พระสถูปเจดีย์กบวิหาร วัดเช่น
 พรหมนามานที่จะพวงเห็นเป็นตัวอย่างได้เป็นอย่างดี ยิ่ง
 มอญที่วัดพระฝางเมืองสว่างคบุรี มีพระสถูปเจดีย์เป็น
 คั่นกลาง ข้างหน้ามีพระวิหารหลวงหลังใหญ่ ๘ ห้อง
 แต่ส่วนโบสถ์นั้นไปสร้างไว้ที่มุมกำแพงข้างหลังวัดเป็น

มรณภาพนั้น แลสำหรับบรรพชิตของเขอสายในวงศ์
 ตระกูลต่อมา ข้างหน้าพระสถปสร้างวิหารไว้หลังหนึ่ง
 เป็นที่สำหรับทำบุญ จึงเกิดมรดกอนสาวรยชนมากมาย
 ตั้งแต่ขนาดเล็ก ๆ ขนไปจนขนาดใหญ่ตามกำลังของ
 ตระกูลที่จะสร้างได้ ส่วนราชตระกูลนั้นสร้างเป็นวิห
 ขนาดใหญ่ และสร้างพระเจดีย์ทบรรพชิตเรียงรายไปใน
 วัดเขยวบนกกม ที่สร้างเป็นวัดต่างหากกกม ในวัดจำพวก
 ซึ่งสร้างเป็นอนสาวรยตงกล่าวมา ที่ปรากฏอยู่ในเมือง
 สวรรคโลกเมืองสุโขทัยหามือโบสถแลหามที่สำหรับพระ
 สงฆ์อยู่ไม่ ความทกล่าวขอนมตัวอย่างซึ่งจะเห็นได้ถนท
 คอย์ทกลางเมืองสวรรคโลกเก่า มีวัดหลวงใหญ่ ๆ
 สร้างไว้ถึง ๕ วัด มีเขตทสร้างกฏพระสงฆ์อยู่แต่
 วัดเขยวเท่านั้น ที่เมืองสวรรคโลกเมืองสุโขทัยมวัด
 เล็ก ๆ น้อย ๆ ซึ่งสร้างเป็นวัดอนสาวรยมเรียงรายไปตาม
 ระยะเวลามากกว่ามาก ส่วนมแต่พระเจดีย์องค์ ๑ กย
 วิหารหลัง ๑ แทบทุกวัด ความทกล่าวมานเป็นอธิบาย

แก่สังขยขอที่ว่าทำไมคนแต่โบราณจึงสร้างวัดไว้มากกว่ามากนั้ก.

๘ มาถึงสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี คติการถือพระศาสนา ก็เหมือนอย่างเมื่อกรุงศรีไชทโย มีพระอารามหลวงที่สำคัญคือวัดพระศรีสรรเพชญ์สร้างขนในบริเวณพระราชวัง เหมือนอย่างวัดมหาธาตุทเมืองไชทโย เป็นทบรรจุอิฐฐาตของพระเจ้าแผ่นดินและเจ้านายในราชสกุล และมวคตอหนทงของหลวงและของราษฎรสร้างไว้ อีกมากมาย จนเป็นค้ำก่ล่าวกัน ในสมัยกรุงรัตนโกสินทรนว่า “เมื่อครงขานเมืองทเขาสร้างวัดให้ลูกเล่น” ทจริงนนั้นคือใครตงวงศสกุลใดเป็นหลักฐานก็สร้างวัดเป็นอนสาวรยสำหรับบรรจุอิฐฐาตของวงศสกุล มักสร้างเจคยขนาคของสององคไวขางหน้าโบสถ์ เป็นทบรรจุอิฐฐาตหรืออิฐคตอขคองคหนึ่ง มารดาองคหนึ่ง ส่วนสมาชิคในสกุลนนเมื่อใครตายลงเผาศพแลวก็สร้างสถูปเจคยขนาคขอมลงมาเป็นทบรรจุ

อัฐิธาตุนายไปรอบโยสถ์ เรียกกันว่าพระเจดีย์ราย ครั้น
ถึงเวลานักขัตตฤกษ์ เช่นตรุษสงกรานต์ก็พากันออก
ไปทำบุญให้ทานอุทิศเปตพลทวดของสกุล พวกชน
เด็ก ๆ ใต้ โอกาสออกไปด้วย ก็ไปวิ่งเล่นในลานวัด
เมื่อเวลานักขัตตฤกษ์เช่นนี้ จึงเกิดคำทกล่าว่าสร้าง
วัดให้ลูกเล่น.

แต่การสร้างวัดในสมัยกรุงศรีอยุธยาสังเกตเห็นว่า
ผิดกับเมื่อครั้งกรุงสุโขทัยบางอย่าง คืออย่างหนึ่งใน
บรรดาวัดที่เหมือนจะมี โยสถ์แทบทั้งนั้น เพราะในสมัย
กรุงศรีอยุธยาการทบวชเรียนมาถือเป็นประเพณีว่าผู้ชาย
ทุกคนควรจะตบวช เป็นเหตุให้มีจำนวนพระสงฆ์
มากมายจนหลายเท่า จึงต้องมี โยสถ์แลกฏาทพระสงฆ์
อยู่ตามวัดโดยมาก อีกอย่างหนึ่งนั้น ในเรื่องบรรพชาอัฐิ
วงศ์สกุลมักสร้างเป็นพระสถูปเจดีย์รายในลานวัดตั้ง
กลางวงแล้วแทนบรรพชาอวมกัน ในกร ใต้พระเจดีย์ใหญ่
อย่างครั้งสุโขทัย อีกประการหนึ่ง เมื่อประเพณีทบวช

เรียนแพร์หลายย่อมมีผู้บวชแต่ชั่วคราวโดยมาก เธอเอา
การศึกษาเป็นสำคัญของการบวชการเล่าเรียนจึงเจริญ
จนตามวัด วัดจึงได้เป็นทั้งศึกษาสถาน ผู้ปกครอง
มักพาเด็กไปฝากเพื่อให้เล่าเรียนทำนองเดียวกับโรงเรียน
ประจำชาติทุกวันนี้.

๘ มาถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ในเรื่องการสร้าง
วัดสาสนากถอตามแบบกรุงศรีอยุธยาต่อมา แต่มา
มีข้อสำคัญที่แปลกเปลี่ยนบางอย่าง เป็นต้นว่ากรุงรัตน
โกสินทร์สร้างชนในสมัยเมื่อพระเจ้าทำลายกรุงศรีอยุธยา
ราชธานีเดิมและบ้านเมืองเป็นจลาจล พังพยายาม
ก่อร่างสร้างตัวชนใหม่ ได้เห็นว่าท่านผู้เป็นบรรพการของ
เราทั้งหลาย ปรารถนาถึงภยอนตรายซึ่งอาจมีแก่บ้านเมือง
ในเวลาเมื่อยังตั้งไม่ไค้มั่นคง จึงงตประเพณีที่บรรจุอัฐิ
ไว้ในวัดเสียชั่วคราว มีกรักษาอัฐิวงศ์สกุลไว้ที่
บ้านเรือน ยังเป็นประเพณีอยู่แพร่หลายจนทุกวันนี้ การ
ที่จะสร้างวัดชนใหม่ก็มิถอยลง เพราะเหตุนี้แม้วัดหลวง

ในรัชชกาลที่ ๑ ก็ทรงสร้างวัดชนใหม่แต่ ๒ วัด คือ
 วัดพระศรีรัตนศาสดาราม สร้างพร้อมกษัตริย์รัตน
 โกสินทรวัด ๑ ถึงปลายรัชชกาลทรงเริ่มสร้างวัดสัทคัน
 เพื่อเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปองค์ใหญ่ซึ่งเชิญลงมา
 จากเมืองสุโขทัยอีกวัด ๑ นอกจากนั้นบรรดาวัดที่ทรง
 สร้างในรัชชกาลที่ ๑ เช่นวัดพระเชตุพน วัดสระเกศ
 วัดสุวรรณารามเป็นต้น แลวัดที่พระมหาอุปราชทรงสร้าง
 เช่นวัดมหาธาตุ วัดชนะสงครามเป็นต้น แม่จนวัดที่
 ผู้อื่นสร้างเช่นวัดราชบูรณะนันทไปรด ฯ ให้เจ้าพากรม
 หลวงเทพหริภุชทรงสร้าง ก็บรรณะวัดเก่าทมมาแล้ว
 แต่ครั้งกรุงศรีอยุธยาทางนน ถึงรัชชกาลที่ ๒ ทรงสร้าง
 วัดอรุณ ฯ ก็เป็นวัดเก่าทมมาแล้ว ถึงรัชชกาลที่ ๓ พระ
 บาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงอดหนุนในการสร้าง
 วัดมาก ด้วยมีพระราชประสงค์จะให้กรุงรัตนโกสินทร
 รุ่งเรืองอย่างสมัยกรุงศรีอยุธยา ซึ่งมักเรียกกันว่า
 “ ครองบ้านเมืองดี ” แต่เมื่อพเคราะห์ก็เป็นการ

ปฏิสังขรณ์เขตเก่ามากกว่าที่สร้างชนใหม่ การสร้างวัด
ชนใหม่ถือกันว่าตอมเหตุจำเป็นจึงสร้าง จำนวนวัดที่ใน
กรุงรัตน โกสินทรจึงน้อยกว่าราชธานีแต่ก่อน .

๑๐ วัดที่สร้างในสมัยกรุงรัตน โกสินทรก็คิงเป็น
๒ อย่างคิงกล่าวมาข้างต้น คือสร้างเป็นวัดพุทธเจดีย์
อย่าง ๑ และสร้างเป็นวัดอนิสสาวรีย์อย่าง ๑ แต่
ลักษณะวัดที่สร้างในชนกรุงรัตน โกสินทร ถ้าเป็นวัด
ภายนอกพระราชวังย่อมมีพระสงฆ์อยู่ทั้งนั้น วัดพุทธ
เจดีย์ซึ่งสร้างชนตามตำบลบ้านที่ตงใหม่ เมื่อราษฎร
ปรารถกันจะใคร่มีวัดก็มักไปเที่ยวขอร้องหาพระภิกษุ แล้ว
อาราธนามาให้อำนวยความสะดวก จึงมักเริ่มสร้างกุฏิ
พระสงฆ์อยู่ก่อน แล้วสร้างศาลาการเปรียญเป็นที่
ประดิษฐานพระพุทธรูป แลให้ราษฎรประชุมกันฟังเทศน์
ทำบุญในแห่งเดียวกันนั้น ต่อมาจึงสร้างสิ่งอื่น ๆ ชน
ความกลัวถึงเป็นลัทธิขมา โยสถมกสร้างต่อภายหลัง
สิ่งอื่น เว้นแต่เป็นวัดอนิสสาวรีย์ซึ่งผู้มีทรพยสร้างจึงได้

2170472569 JUBC

คิดสร้าง โยสถชนแต่แรก ส่วนพระสถูปเจดีย์และวิหาร
ซึ่งตามแบบโบราณถือว่า เป็นหลักของการสร้างวัดนั้น
ชนหลังมาหาถือว่าจำเป็นจะต้องสร้างไม่ น่าจะเป็นเพราะ
คิดเห็นว่าพระสถูปเจดีย์สร้างไว้แต่โบราณก็มีอยู่มาก
มายหลายแห่ง (แทบเหลือกลางที่จะรักษา) อยู่แล้ว
ส่วนวิหาร อันแบบเดิมเป็นที่สำหรับประชุมทำบุญเมื่อมา
ใช้กาณจนเปรียญแทน ก็หาจำเป็นจะสร้างวิหารไม่ แต่
ก็ที่จะสร้างพระสถูปเจดีย์สำหรับบรรจุอัฐิบุคคลที่ตาย
ยังมีอยู่ จึงมักสร้างแต่เป็นพระเจดีย์ราย ถึงกระนั้น
ก็สร้างน้อยลง ด้วยมกรักษาอัฐิไว้ที่บ้านเรือนดังกล่าว
มาแล้ว

๓๓ ประเพณีการสร้างวัดตประหลาดอยู่อย่าง ๑ คือ
ทวัดทั้งปวงมักไม่มีชื่อ เว้นแต่ที่บนพระอารามหลวง
คำที่เรียกเป็นชื่อวัดมักเกิดจากคำคนทั้งหลายสมมติ
เรียกตามนามตำบล เช่นว่า “วัดบางลำภู” หรือ “วัด
ปากน้ำ” เป็นต้นอย่าง ๑ หรือเรียกนามตามสิ่งสำคัญ

ซึ่งมีอยู่ในวัด เช่นว่า “วัดโพธิ์” หรือ “วัดโฆสถ”
 เป็นต้นอย่าง ๑ เรียกตามนามของผู้สร้าง เช่นว่า
 “วัดพระยาโกกร” หรือ “วัดจางวางพ่วง” เป็นต้น
 อย่าง ๑ เมื่อพิเคราะห์ก็ชอบกล แม้วัดที่ปรากฏชื่อ
 ในครั้งพุทธกาล ก็ดูเหมือนจะเป็นชื่อตามทคนทั้งหลาย
 เรียก เช่นคำบาลีว่า “เชตวัน” “เวฬุวัน” “อัม
 พวัน” “อโศการาม” “บพฬาราม” เหล่านี้ ถ้าเป็น
 ในเมืองไทยก็คงเรียกว่า “ป่า (เจ้า) เชต” “ป่าไผ่”
 “ป่ามะม่วง” “สวน (อ) โศก” “สวนดอก (ไม้)”
 ทั้งนี้ ว่าเฉพาะประเทศสยามนี้ พิศเคราะห์ดีเหตุที่
 ไม่ตั้งชื่อวัด สันนิษฐานว่าเห็นจะเกิดแต่ไม่มีความจำเป็น
 คอเมื่อราษฎรไปรวบรวมกันตั้งบ้านเรือนขึ้นเป็นหลักแหล่ง
 ในตำบลใด แล้วชวนกันสร้างวัดขึ้น คนในตำบลนั้น
 ก็คงเรียกกันแต่ว่า “วัด” เพราะมีวัดเดียวย่อมเข้าใจ
 ทีเดียว แต่เมื่อเรียกวัดตำบลอื่น ก็จำต้องเอาชื่อตำบลเพิ่ม
 เข้าด้วย เช่นเรียกวัดที่บางยเรือว่า “วัดบางยเรือ”

จึงจะเข้าใจได้ ชนนเป็นมณฑลที่จะเรียกชื่อวัดตามนามตำบล
 ถ้าในตำบลอื่นเดียวกัน มีผู้สร้างวัดเพิ่มขึ้นเป็นสองวัด
 หรือสามวัด ความจำเป็นจะต้องเรียกชื่อให้ผิดกัน
 เกิดมชน ก็มักเรียกวัดซึ่งสร้างทีหลังว่า “วัดใหม่”
 บาง หรือมีพระนิกเรียกว่า “วัดเหนือแลวัดใต้” บาง
 ถ้าวัดใหม่ยังมีชนออกก็หาคำอื่นเรียกชื่อให้แปลกออกไป
 เขาสิ่งสำคัญอันมีในวัดนั้น เช่น ต้นโพธิ์หรือโบสถ์ เรียก
 เป็นนามวัดว่า “วัด (ต้น) โพธิ์” หรือ “วัดโบสถ์”
 ฉะนั้นบาง มีพระนิกเอาชื่อผู้สร้างเติมลงไป เช่น เรียกว่า
 “วัดใหม่เจ้าขรรค์” แล “วัดใหม่พระพิเรนทร” ดังน
 บาง ครั้นนานมาทั้งคำต้นเสีย คงเรียกแต่คำปลาย
 เป็นนามวัด เช่น เรียกว่า “วัดหงส์” แล “วัดพิเรนทร์”
 ดังนมเป็นตัวอย่าง มีบางวัดก็ให้ชื่อวัดโดยอาศัยเหตุอัน
 พระมักเป็นผู้ให้ เช่น เรียกว่า “วัดช่องลม” แล “วัด
 สว่างอารมณ์” เป็นต้น วัดหลวงแต่โบราณจะชานาน

นามโดยอาศัยหลักฐานอย่างใดข้างทรายไม่ได้ คุ้ม
 วัดใหญ่ ๆ ในเมืองสวรรคโลก สโชทัยก็ดี ในพระนคร
 ศรีอยุธยาก็ดี เป็นวัดร้างมาเสียช้านาน ราษฎรเรียกชื่อ
 ตามชอบใจ จะยกพอเป็นตัวอย่างดังเช่นวัดทมพระปรางค์
 เป็นหลักอยู่เมืองสวรรคโลก (เก่า) ราษฎรเรียก
 ว่า “วัดน้อย” หากพบนามในจารึกของพระเจ้าราม
 คำแหงมหาราชจึงได้ทราบว่าเดิมเรียกว่า “วัดพระศรี
 รัตนธาตุเมืองชะเลียง” ดั่งนี้ ยังมีวัดสำคัญอยู่ที่
 กลางเมืองสวรรคโลกเก่าอีก ๒ วัด วัดหนึ่งมีเรื่องตำนาน
 ปรางค์อยู่ ในจารึกของพระเจ้ารามคำแหงมหาราช . ว่า
 ทรงสร้างเพื่อประดิษฐานพระบรมธาตุไว้ที่กลางพระนคร
 แต่ตกวันนราษฎรเรียกชื่อว่า “วัดช้างล้อม” เพราะ
 มีรูปช้างรายรอบพระสถูป อีกวัดหนึ่งอยู่ใกล้กัน มี
 พระเจดีย์ใหญ่น้อยมากมายหลายองค์ คงเป็นทบวร
 พระอิศวรราชวงศ์พระร่วง แต่ราษฎรเรียกกันว่า
 “วัดเจดีย์เจ็ดแถว” พงเห็นได้ว่าเดิมคงมีนามชานาน

ทั้ง ๒ วัดแต่คนยเสียแล้ว ถึงวัดในพระนครหรืออยุธยา
 ก็เช่นทำนองเดียวกัน แต่ยังมีจดหมายเหตุพระรนามเต็ม
 ได้มากกว่า พิเคราะห์ที่เกณฑ์ที่ชานานนามวัดหลวง
 ดูเหมือนจะเอาสิ่งสำคัญซึ่งประดิษฐานอยู่ในวัดนั้นเป็น
 นามอย่างหนึ่ง เช่น “วัดมหาธาตุ” เพราะเป็นที่ประดิษ
 ฐานพระบรมธาตุ “วัดพระศรีสรรเพชญ์” “วัดมงคล
 บพิตร” เพราะเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปทรงพระนาม
 อย่างนั้นเป็นตัวอย่าง อีกอย่างหนึ่งใช้นามผู้สร้าง หรือ
 สร้างอุทิศต่อผู้ใดใช้นามผู้นั้นเป็นนามวัด เช่น “วัดราช
 บุรณะ” “วัดราชประดิษฐาน” “วัดพระราม”
 “วัดวรเชษฐาราม” เป็นตัวอย่าง อีกอย่างหนึ่งเอาเหตุ
 การเนื่องเป็นคุณนิมิตต์ใช้เป็นชื่อวัด เช่น “วัด (ใหญ่)
 ชัยมงคล” “วัดชัยวัฒนาราม” “วัดชมพลนิกายา
 ราม” “วัดชนะสงคราม” เป็นตัวอย่าง เกณฑ์อีก
 อย่างหนึ่งนั้น มักเอาชื่อวัดสำคัญอันเคยมีแต่โบราณ
 มาใช้ เช่น “วัดพระเชตุพน” “วัดมเหยงคณ์”

“ วัฏจักรวรรดิ ” “ วัฏระฆัง ” “ วัฏสระเกศ ”

เป็นตัวอย่าง ที่เรียกว่าวัดหลวงนั้นไม่ใช่หมายความว่า

ว่าเป็นวัดพระเจ้าแผ่นดินทรงสร้างทั้งนั้น ถึงวัดผู้ก่อสร้าง

ถ้าพระเจ้าแผ่นดินทรงรับบำรุง ก็เรียกว่าเป็นวัดหลวง

มีตัวอย่างอยู่ในกรุงเทพฯ นานอันมาก เช่น “ วัดประ

ยวงค์ ” “ วัดพิชัยญาติ ” แล “ วัดกัลยาณมิตร

เป็นต้น วัดหลวงจึงหมายความว่าวัดซึ่งตั้งมั่นคงสำหรับ

พระนคร หรือถ้าจะว่าอีกอย่างหนึ่ง คือเป็นวัดซึ่งรัฐบาล

รับบำรุง เป็นประเพณีแต่เดิมมาจนกาลบัดนี้

๑๒ การบำรุงรักษาวัดซึ่งสร้างขึ้นไว้ ถือว่าเป็นการ

สำคัญอย่างหนึ่งตั้งแต่โบราณมา พิเคราะห์ตามท

ปรากฏในศิลาจารึกแลจดหมายเหตุ ทั้งกฎหมายอย่าง

ธรรมเนียมที่ยังปรากฏอยู่จนชั้นหลัง ลักษณะจัดการบำรุง

มีเป็น ๓ อย่าง คือ

๑ ถวายกัลยาณ คือพระเจ้าแผ่นดินทรงอติศ

ผลประโยชน์ของหลวงซึ่งได้จากที่ดินแห่งหนึ่งหรือหลาย

แห่งมีคานาเป็นต้น ให้ใช้บำรุงพระอารามใดอารามหนึ่ง
จะยกพอเป็นตัวอย่าง ดังเช่นเมื่อพระพรหมมุนี
ในรัชกาลพระเจ้าทรงธรรม ทรงพระราชอภัยทัณฑ์
โยชน์หนึ่ง โดยรอบ รอย พระพรหมมุนี ให้เขียนทักขิณ
สำหรับบำรุงรักษาวัดพระพรหมมุนี ดังนั้น ทักขิณายังมี
อยู่บ้าง แต่ประเพณีถวายทักขิณาลูกมาช้านานแล้ว

อย่าง ๒ ถวายข้าพระ คือพระเจ้าแผ่นดินโปรด
ให้ยกเว้นหน้าราชการแก่บุคคลจำพวกใดจำพวกหนึ่ง
ตลอดจนวงศวารของบุคคลจำพวกนั้น ให้ไปทำการบำรุง
รักษาวัดใดวัดหนึ่ง บุคคลผู้มั่งคั่งสูง หรือมั่งคั่ง
มาก อุตสาหะของตนถวายเป็นข้าพระสำหรับบำรุงวัดก็มี
ประเพณีถวายข้าพระเล็กในรัชกาลที่ ๕ ด้วยเล็ก
ประเพณีทาสกรรมกร

อย่าง ๓ ถวายธรรมาสน์ คือธรรมาสน์ที่
เช่นที่เรอคนสอนไธนา ถวายเป็นของสงฆ์วัดใดวัดหนึ่ง
สำหรับเก็บผลประโยชน์บำรุงวัด อย่างน้อยมาก

ส่วนพนักงานจัดการบำรุงวัด ก็เหมือนจะช่วยกัน
 เป็น ๒ ฝ่ายมาแต่โบราณ คือพระสงฆ์ซึ่งเป็นอธิการวัด
 เป็นผู้ดูแลและคิดอ่านการบำรุงรักษาวัด ฝ่ายคฤหัสถ์
 เป็นกำลังช่วยทำการให้สำเร็จ เพราะฉะนั้นความเจริญ
 รุ่งเรืองของวัดจึงสำคัญอยู่ที่พระสงฆ์เป็นอธิการ ถ้า
 เป็นผู้ทรงคุณธรรมแลเอาใจใส่บำรุงรักษาวัด ก็อาจ
 ชักชวนคฤหัสถ์ให้ศรัทธาหากำลังบำรุงวัดได้มาก ถ้า
 หากสมภารวัดเป็นผู้เกียจคร้านโลเล วัดก็ทรุดโทรม

๓๓ การสร้างวัดถ้าทำตามคติที่นิยมกันอยู่ในเวลานี้
 ทั้งรัฐบาลและเถรสมาคมมีความเห็นเป็นยัตติตองกัน
 ว่าการที่สร้างวัดชนใหม่มีทั้งคุณและโทษ ที่เป็นคุณนั้น
 คงเช่นสร้างชนในที่ประชุมชนอันตั้งหลักแหล่งแปลงที่
 เป็นตำบลบ้านชนใหม่ ยกตัวอย่างดังเช่นแถวคลอง
 รังสิตอันยังไม่มวัด ถ้าสร้างวัดชนย่อมเป็นคุณฝ่ายเดียว
 เพราะราษฎรในที่นั้นจะได้ประพฤติกิจในพระศาสนา เช่น
 ทำบุญให้ทานเป็นการกุศล และถือศีลเจริญธรรม

ปฏิบัติ ตลอดจนเป็นทศกษาสถานสำหรับลูกหลาน
 ราษฎรในท้องถิ่นนั้น ๆ แต่ถ้าวัดร้างวัดขึ้นใหม่ในท้องถิ่น
 อันมวัดเดิมอยู่แล้ว ย่อมเกิดโทษมากกว่าคุณ เป็นต้น
 แต่พระสงฆ์อันย่อมต้องอาศัยเลี้ยงชีพด้วยบิณฑบาต
 ซึ่งชาวบ้านในท้องถิ่นนั้นออกหามาเลี้ยงดู มวัดเคียวพอ
 ขยาย ถ้าเป็น ๒ วัดก็พากันผูกเคือง ยังกษัตริย์คนหนึ่ง
 วัดที่สร้างใหม่ แม้ผู้สร้างจะเป็นเศรษฐีคฤหบดี
 ทุนมาก อาจบำรุงรักษาให้รุ่งเรืองอยู่ได้ เมื่อสิ้นเจ้าของ
 ไปแล้ว กำลังที่จะบำรุงกลดลงโดยลำดับ จนถึง
 ต้องเป็นภาระของพวกราษฎรชาวบ้านในท้องถิ่นนั้น เมื่อ
 กำลังไม่พอจะบำรุงรักษาได้หลายวัด ก็จำต้องทิ้งให้
 บางวัดชำรุดทรุดโทรมไปจนถึงเป็นวัดร้างเป็นที่สุด ด้วย
 เหตุนี้ผู้ทศรทศาทำบุญในการบำรุงวัด จะเป็นพระกิต
 ติผลสืบติดต่อกัน ทั้งที่ในกรุงเทพ ฯ และตามหัวเมืองทุก
 วนนึ่งมณนยมปฏิสังขรณ์วัดเก่าซึ่งมอยู่แล้วยังกว่าที่จะ
 สร้างวัดขึ้นใหม่ และมีพระราชบัญญัติด้วย ว่าการ

ที่จะสร้างวัดขึ้นใหม่ ต่อวัดโตสร้างสมควรแก่ภูมิ
 ประเทศและเห็นว่าจะรุ่งเรืองอยู่ได้ถาวร จึงพระราชทาน
 ทวสงคามสีมา ถ้าเป็นวัดสักแต่สร้างขึ้นให้เรียกว่า
 สำนักสงฆ์ อาจจะมีชนและจะเลิกไปเมื่อใด ๆ เหมือน
 อย่างบ้านเรือนของราษฎร ความประสงค์อันเป็น
 สาธารณะในปัจจุบนนี้ ไปข้างทางบำรุงการศึกษาและ
 สั่งสอนพระธรรมวินัยให้เจริญรุ่งเรืองยิ่งขึ้น เป็น
 ประโยชน์ทั้งฝ่ายพุทธจักรและอาณาจักรประกอบกัน ให้
 พระพุทธศาสนาสถิตสถาพรจิรัฏฐิตกาล ซึ่งเราทั้งหลาย
 ควรจะเห็นว่าเป็นกุศโลบาย และรัฐชาติपालโนบาย
 อันชอบอย่างยิ่ง.

ท. ร.